

Łupiński, Józef Stanisław

Wezwania kościołów i kaplic w diecezji sejneńskiej w końcu XIX w.

Studia Teologiczne 17, 263-278

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF ST. ŁUPIŃSKI

WEZWANIA KOŚCIOŁÓW I KAPLIC W DIECEZJI SEJNEŃSKIEJ W KOŃCU XIX W.

Treść: Wprowadzenie; I. Rodzaje wezwań w diecezji sejneńskiej; II. Wezwania Trynitarne;
III. Wezwania Maryjne; VI. Wezwania Anielskie; V. Wezwania Świętych Pańskich

WPROWADZENIE

Już we wczesnym chrześcijaństwie nadawano kościołom specjalne tytuły, poświęcając je opiece świętych lub samego Zbawiciela. Zazwyczaj tytuł ten zwany patrocinium był związany z relikwiami umieszczonymi w ołtarzu kościoła. Tytuł (titulus) po łacinie oznaczał kościół, w którym znajdował się grób męczennika lub jego relikwie. Patrocinium oznacza opiekę, ochronę i pochodzi od słowa „patronus” (patron).¹ Istnieją różnice w interpretacji obydwu terminów: według Kumora „titules” oznacza oddanie kaplicy w szczególną opiekę jakiemuś świętemu zaś „patrocinium” dotyczyło samego Zbawiciela. Obecnie, badacze używają jednego terminu patrocinium na wszystkie typy wezwań.²

Tam, gdzie nie posiadano relikwi, świątynie dedykowano Chrystusowi, wydarzeniom z Jego życia lub też pozostałym Osobom Trójcy Świętej. Kult świętych, a w konsekwencji nadawanie patrocinium rozwijało się szczególnie od VII wieku. Miało to związek z rozpowszechnianiem się relikwi, ze zwiększeniem się liczby świętych patronów.³

Wybór tytułu świątyni należał do patrona fundatora kościoła, który starał się o relikwie i odpusty dla świątyni. Niekiedy dochodziło do zmiany

¹ *Słownik łacińsko-polski*, pod red. M. Plezi, t. 4, Warszawa 1974, s. 50.

² Por. B. K u m o r, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w Małopolsce południowej do końca XVI w. Wezwania kościołów parafialnych*, „Prawo kanoniczne”, 6(1963), s. 441.

³ A. G i e y s z t o r, J. S z y m a Ń s k i, *Patrocinia*. W: *Słownik starożytności słowiańskich*. Pod red. G. Labudy, Z. Stiebera. T. 4. Warszawa 1970 s. 44.

patrona: następowało to w wyniku uzyskania nowych relikwi, budowy nowego kościoła, zmiany osób sprawujących patronat nad kościołem.⁴ Czasami dodawano nowego współpatrona, szczególnie podczas konsekracji kościoła, która następowała nierzadko wiele lat po wybudowaniu świątyni.

Badania nad wezwaniami kościołów czy kaplic są ważnym przyczynkiem do poznawania religijności i kultury. Rzucają światło na wiele problemów życia religijnego, pomagają odtworzyć mentalność religijną społeczeństwa, kult świętych. Patrocinia odzwierciedlają wiele zagadnień życia społecznego: osadnictwa, kontaktów, istnienia cechów, bractw oraz innych instytucji.⁵

Badania nad wezwaniami posiadają dość bogatą literaturę w Europie. Szczególnie bogata jest literatura niemiecka, austriacka i szwajcarska. Nowe informacje o publikacjach podają „Analecta Bollandiana”. W Polsce badania nad wezwaniami kościołów nie są liczne. Większość opracowań zredukować można do artykułów omawiających problemy metodologiczne lub kult poszczególnych świętych; mało jest prac poświęconych patrocinium kościołów danej diecezji.

Nasz praca koncentruje się na analizie wezwań świątyn dawnej diecezji sejneńskiej. Nie istnieje żadne opracowanie dotyczące się wezwań kościołów z tego terenu. Diecezja, o której mowa, istniała w okresie od 1818 do 1925 roku. Powstała ona z dawnej diecezji wigierskiej, której część leżąca w guberni augustowskiej znalazła się na terenie Królestwa Kongresowego. Wchodzące w jej skład świątynie należały wcześniej do diecezji łuckiej, wileńskiej i żmudzkiej.

W celu opracowania zagadnienia wykorzystaliśmy kilka źródeł: ankiety do rocznika diecezjalnego przesyłane do Konsystorza przez dziekanów lub proboszczów z 1873 roku, akta poszczególnych parafii oraz *Elenchus czyli opis diecezji i parafii oraz spis księży tam pracujących*, zamieszczony w *Ordo Divini Officii* z 1874 roku.⁶ Pomiędzy tymi źródłami istnieją różnice, szczególnie dotyczące wezwań kościołów oraz daty powstania. Powstaje pytanie: które źródło jest bardziej wiarygodne? Niewątpliwie, źródła pisane mają większą wartość niż źródła drukowane. Są zwykle wcześniejsze, zaś w naszym przypadku odzwierciedlają zna-

⁴ Tamże, s. 44-46.

⁵ Por. G. K a r o l e w i c z, *Z badań nad wezwaniami kościołów*, "Roczniki Humanistyczne", 22(1974), z. 2, s. 215-231.

⁶ Akta Konsystorza Sejneńskiego dotyczące się wiadomości o Kościołach...1869-1883, w: Archiwum Diecezji Łomżyńskiej (ArŁm), Zespół ogólny (II), sygn. 319; *Ordo Divini Officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno 1874*, Suvalciis 1873.

jomość zagadnienia przez miejscowych duszpasterzy - proboszczów, dziekanów. Dlatego, należałoby poddać w wątpliwość chyba nadmierny optymizm w wykorzystywaniu *Elenchusów* jako jedyne i podstawowe źródło do badań nad patrociniami.⁷

Ważną kwestią, którą porusza większość autorów prac o tytułach kościołów to problem wezwań złożonych oraz zmiany wezwań świętych danego kościoła. Dość interesująco problem patrociniów złożonych przedstawił w swoim artykule D. Szymański.⁸ Według autora, z powodu niedokładności źródeł nie zawsze można ustalić wszystkie wezwania danego kościoła. Nawet akta wizytacyjne z tego samego okresu podają różne wezwania tych samych świątyń. Jest to znaczne ograniczenie dla badaczy patrociniów. Niektórzy, jak np. S. Tylus twierdzą, że każdorazowa zmiana patrona mogła wynikać z budowy nowego kościoła, przeniesienie siedziby parafii lub nowa fundacja czy uposażenie.⁹ Z naszych obserwacji wynika jednak, że kwestia jest bardziej złożona: przy fundacji większość kościołów posiadała zwykle jeden tytuł. Dopiero podczas konsekracji, która często następowała nawet kilkaset lat później dodawano innych współpatronów.

I. RODZAJE WEZWAŃ W DIECEZJI SEJNEŃSKIEJ

W celu przeprowadzenia analizy poszczególnych wezwań, zebrano je według pewnej typologii. Z racji braku kompletu kwestionariuszy z patrociniami poszczególnych kościołów diecezji, pod uwagę wzięto wezwania zawarte w spisie parafii zaczerpnięte ze wspomnianego *Ordo Divini Officii* z 1874 roku.¹⁰ Do naszych badań wykorzystano te dane wraz z uzupełnieniami pochodzącymi z ankiet parafialnych, poprzedzających wydanie *Ordo* oraz inne akta parafialne. Nie wykluczamy, że dalsza kwerenda archiwalna mogłaby dostarczyć więcej materiałów oraz pozwoliłaby na określenie dodatkowych, innych nie znanych dotąd wezwań.

⁷ Por. Karolewicz, *Z badań*, s. 221-223.

⁸ Por. D. Szymański, *Wezwania kościołów parafialnych w diecezji Krakowskiej w końcu XVI w.*, „Roczniki Humanistyczne”, 41(1993), z. 2, s. 111-118.

⁹ St. Tylus, *Patrocinia kościołów parafialnych w archidiecezji (Halickiej) Lwowskiej do końca XVI wieku*, „Roczniki Teologiczne”, 38-39 (1991-1992), z. 4, s. 60.

¹⁰ *Ecclesiae in Dioecesi Sejnensi s. Augustoviensi per Gubernia Decanatus et Districtus respectivi nominis collectae*. W: *Ordo Divini Officii*, 69-100.

W literaturze można spotkać różne podziały wezwań: ze względu na przedmiot kultu: wezwania trynitarne, maryjne, anielskie, oraz wezwania świętych Pańskich. Pośród tych kategorii wyróżnia się jeszcze bardziej szczegółowe podziały, w sposób szczególny w klasyfikacji świętych. I tak dzieli się ich na świętych biblijnych, świętych znanych w całym Kościele lub tylko lokalnych, świętych męczenników, wyznawców, dziewice. Stosuje się też podziały narodowościowe, ze względu na wiek, w którym żyli i czas kanonizacji, podziały z uwagi na pełnione funkcje społeczne: papieże, biskupi, kapłani, zakonnicy, misjonarze, świeccy. Klasyfikacje te mają pomóc zrozumieć m.in. uchwycenie prawidłowości przy wyborze patrocinów; może to pomóc zrozumieć religijność społeczeństwa danego okresu.¹¹

W naszym artykule wzięliśmy pod uwagę 4 typy patrocinów: trynitarne, maryjne, anielskie oraz świętych Pańskich.

Tab. 1 Typy wezwań

L.p.	Typ wezwania	Liczba kościołów
1	trynitarne	36
2	maryjne	39
3	anielskie	7
4	świętych Pańskich	58
	Razem:	140

Najczęściej wybieranymi tytułami kościołów w diecezji były wezwania świętych Pańskich. Wezwania te stanowiły prawie połowę patrocinów. Świadczy to o popularności świętych patronów na kilka wieków po wprowadzeniu chrześcijaństwa w Polsce.¹² Potwierdza to fakt że pierwsze kościoły badanej diecezji pochodziły dopiero z XIV-XV wieku. Wezwania trynitarne oraz maryjne prawie w jednakowej liczbie razem stanowią ponad połowę wezwań, zaś patrocinia anielskie jedynie niewielką część.

¹¹ Por. Karolewicz, *Z badań*, s. 223-225.

¹² Por. wyniki badań przeprowadzonych w diecezji krakowskiej, lwowskiej oraz badań G. Karolewicz w: Karolewicz, *Z badań*, s. 226; Szymański, *Wezwania kościołów*, s. 96; Tytus, *Patrocinia kościołów*, s. 48.

II. WEZWANIA TRYNITARNE

W diecezji sejneńskiej, pod koniec XIX wieku istniały kościoły o następujących wezwaniach trynitarnych: Trójcy Przenajświętszej (15 świątyń), Przemienienia Pańskiego (8), Krzyża Świętego (6), Najświętszego Serca Pana Jezusa (2) oraz po jednej świątyni: Bożej Opatrzności, Ducha Świętego, Najświętszego Imienia Jezus, Objawienia Pańskiego oraz Odnalezienie Krzyża Świętego.

Tab. 2 Wezwania Trynitarne

L.p.	Wezwanie	Liczba
1	Trójcy Przenajświętszej	15
2	Przemienienia Pańskiego	8
3	Krzyża Świętego	6
4	Najświętszego Serca Pana Jezusa	2
5	Bożej Opatrzności	1
6	Ducha Świętego	1
7	Najświętszego Imienia Jezus	1
8	Objawienia Pańskiego	1
9	Odnalezienie Krzyża Świętego	1
	Razem:	36

Wezwanie Trójcy Świętej było najczęściej wybierane jako patrocinium trynitarne w diecezji sejneńskiej. Istnieje ono w chrześcijaństwie dopiero od XI/XII wieku. Według niektórych, upowszechnienie się wezwania miało związek z wyprawami krzyżowymi, kiedy to zintensyfikowały się kontakty ze Wschodem, gdzie w kulcie bardziej podkreślano omawiany tytuł. Na Zachodzie, dopiero w XIV wieku ustanowiono I niedzielę po Zesłaniu Ducha Świętego jako święto Trójcy Świętej (1334 r.), które do Polski dotarło w połowie XV wieku.¹³ W omawianej diecezji najstarsze kościoły dedykowane Trójcy Świętej powstały w następujących latach: Zambrów - 1283, Tykocin - 1434, Burzyn - 1448, Grajewo - 1479. Dedykowanie świątyń Trójcy Świętej na badanym terenie już w

¹³ Por. P. P a r s c h , *Rok liturgiczny*, T. 3, Poznań 1956, s. 11.

XIII i XV wieku świadczy o szybkim rozprzestrzenianiu się tego kultu trynitarnego na terenach Podlasia i Mazowsza. Pozostałe świątynie powstały w przeważającej większości dopiero w XVIII i XIX wieku.

Drugim z kolei najliczniejszym wezwaniem trynitarnym w diecezji sejneńskiej (8 kościołów) był tytuł Przemienienia Pańskiego. Pierwsze świątynie posiadające to patrocinium powstały w XVI wieku: w Piątnicy - 1407, Wąsoszu - 1430 oraz w Hoży Sylwanowcach - 1494 zaś reszta świątyń powstała dopiero w XVII i XVIII wieku.

Kult Krzyża Świętego, popularyzowany szczególnie po wyprawach krzyżowych dotarł do Polski po sprowadzeniu w XII wieku jego relikwii do benedyktyńskiego klasztoru na Łysej Górze.¹⁴ Stopniowo również inne kościoły posiadały to patrocinium; w omawianej diecezji istniało 6 świątyń mające takie wezwanie oraz jedna o bliskim znaczeniu - Znalezienie Krzyża Świętego. Najstarsze kościoły powstały w Przytułach - 1436, Lipsku - 1582 oraz w Giełgudyszkach - 1583 r. Jest rzeczą interesującą, że w dekanacie władysławowskim, w północnej części diecezji, na 12 kościołów aż 4 posiadały to samo patrocinium. Trudno jest wskazać przyczynę tak częstego występowania jednakowego tytułu na tym samym terenie.

Patrocinium Najświętszego Serca Pana Jezusa w diecezji sejneńskiej pojawia się w XVIII wieku. Kult ten związany jest w sposób szczególny z objawieniami, które otrzymała św. Małgorzata Alacoque pod koniec XVII wieku. Pomimo iż kult ten istniał już w średniowieczu, jak to zauważył Pius XII w encyklice *Haurietis aquas*, dopiero w 1765 papież Klemens XIII zezwolił na obchodzenia święta najpierw wizytom, a potem w całej Polsce.¹⁵ Odbiciem tego faktu było powstanie w diecezji sejneńskiej kościoła z tym patrocinium już w 1772 w Jeleniewie i Lipnikach w 1841 roku.

III. WEZWANIA MARYJNE

Począwszy o soboru w Efezie wzrasta cześć oddawana Matce Bożej. Wyrazem tego było budowanie kościołów dedykowanych Maryi jeszcze w połowie IV wieku - w Rzymie bazylika Matki Bożej Śnieżnej, we Fran-

¹⁴ K u m o r , *Powstanie i rozwój sieci parafialnej*, s. 445.

¹⁵ W. Z a l e s k i , *Święci na każdy dzień*, Łódź 1984, s. 636-638.

cji i w Niemczech. Poprzez Ruś, patrocinia maryjne dotarły do Polski w XII/XIII wieku.¹⁶ Jest rzeczą interesującą, że na początku prawdopodobnie nie istniały różne patrocinia maryjne: kościoły miały wezwanie ogólne: *Beatae Mariae Virginis*. W XIV stuleciu malała liczba kościołów mających to wezwanie, zaś coraz częściej wprowadzano nowe tytuły maryjne, co potwierdzają wyniki badań.¹⁷

Tab. 3 Wezwania Maryjne

L.p.	Wezwanie	Liczba
1	Wniebowzięcie NMP	15
2	Nawiedzenie NMP	8
3	Narodzenie NMP	6
4	Matka Boża z Góry Karmel	3
5	Najświętsze Imię Maryi	3
6	Matki Bożej Bolesnej	1
7	Matki Bożej Różańcowej	1
8	Niepokalanego Poczęcia NMP	1
9	Zwiastowanie NMP	1
	Razem:	39

Patrocinium Wniebowzięcia NMP jest najstarszym wezwaniem maryjnym. Od VII wieku było obchodzone w Rzymie w dniu 15 sierpnia; od IX wieku papież Leon V nakazał, by obchodzono je uroczyście, wraz z oktawą.¹⁸ Było ono najliczniejszym wezwaniem maryjnym kościołów w diecezji sejneńskiej. Najstarsze świątynie mające to patrocinium powstały w: Śniadowie - 1405, Berznikach - 1447, Waniewie - 1511 oraz w Simnie - 1520. Na popularność wyboru tego tytułu mógł mieć wpływ rolniczy a zatem wiejski charakter diecezji oraz przywiązanie jej mieszkańców do świąt związanych z rolnictwem jak na przykład obrzęd święcenia ziół i płodów rolnych doko-

¹⁶ B. K u m o r , *Najświętsza Maryja Panna jako patronka kościołów parafialnych w archidiecezji sandomierskiej, wojnickiej i prepozyturze tarnowskiej (do końca XVI w.)*, „Nasza Przyszłość”, 9(1959), s. 358-359, 363.

¹⁷ Por. Szymański, *Wezwania kościołów*, s. 128-129.

¹⁸ K u m o r , *Najświętsza Maryja Panna*, 361.

nowany właśnie 15 sierpnia. Ilość kościołów o tym samym patrocinium oraz fundacje w następnych wiekach mogą świadczyć o ciągłej popularności wezwania i stałości oddawanej czci Maryi w omawianej diecezji.

Kult Nawiedzenia NMP zrodził się w późnym średniowieczu. Po zakończeniu schizmy awiniońskiej, pod koniec XIV wieku papież Urban VI ogłosił je dla Kościoła powszechnego jako wyraz wdzięczności za zakończony rozłam.¹⁹ Propagowany przez franciszkanów kult dotarł do Polski jeszcze w tym samym wieku. Według Długosza, w diecezji krakowskiej było wówczas cztery parafie pod mające to wezwanie. Na terenie diecezji sejneńskiej istniało 8 kościołów posiadających patrocinium Nawiedzenia NMP. Najstarszy kościół w diecezji pochodzi z 1420 roku - Romany; pozostałe zbudowano w 1464 - Wyszonki, 1479 - Tykocin oraz w Lubotyniu w 1497 roku. Wszystkie świątynie oprócz jednej znajdowały się w południowej części diecezji.

W omawianej diecezji, pod koniec XIX wieku istniało 6 kościołów posiadających wezwanie Narodzenia NMP. To dość popularne święto pochodzi z V wieku, z Jerozolimy, gdzie już wtedy obchodzono święto poświęcenia bazyliki Najświętszej Maryi Panny; do Rzymu dotarło prawdopodobnie za pontyfikatu papieża Sergiusza I. W Polsce ze względu na rozpoczynające się we wrześniu siewy, święto to nosi nazwę Matki Boskiej Siewnej.²⁰ Według Kumora, pierwsze kościoły w Polsce posiadające to wezwanie miałyby zaistnieć począwszy od XIII-XIV wieku.²¹ Biorąc jednak pod uwagę nowsze badania należałoby tę datę przesunąć dopiero na XV wiek, gdy następowało dodawanie do ogólnych tytułów maryjnych szczegółowych tajemnic z życia Maryi.²² W diecezji sejneńskiej najstarsze parafie posiadające owo patrocinium założono w Nowogrodzie (1400), Słuczu (1444), oraz w Rajgrodzie (1519). Daty powstania świadczą o szybkim przenikaniu tego wezwania na gruncie polskim.

VI. WEZWANIA ANIELSKIE

W diecezji sejneńskiej w XIX istniał jeden typ kościelnych patrocinów anielskich - św. Michała Archanioła (7 wezwań). Kult aniołów,

¹⁹ H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1975, s. 402.

²⁰ Kumor, *Najświętsza Maryja Panna*, 364.

²¹ Por. Szymański, *Wezwania kościołów*, s. 127-128.

²² Por. Wschelnik, *Służba Boża w Polsce*, W: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor i Z. Obertyński, T. 1, cz. 1: *Do roku 1506*, oprac. K. Dola, Warszawa 1974, s. 413.

szczególnie św. Michała Archaniola jest w Kościele znany od dawna. Już w VI w. oddawano mu cześć liturgiczną. We wczesnochrześcijańskim piśmiennictwie Michał był określany jako książę aniołów, któremu Bóg powierzał szczególnie trudne zadania. Był patronem umierających, rycerzy i złotników. Często wybierano to patrocinium dla świątyń budowanych na miejscach dawnego kultu pogańskiego.²³ W Polsce kult św. Michała był jednym z najstarszych, prawdopodobnie wiązał się z początkiem chrześcijaństwa. Cześć oddawana temu patronowi rozszerzyła się dość szybko: pierwszą świątynię zadedykowano już na przełomie XI/XII wieku (kościół w Krakowie na Skałce), w XIV było już 7 kościołów z takim patrocinium.²⁴ W diecezji sejneńskiej najstarszy kościół posiadający wezwanie św. Michała Archaniola założono w XIV wieku - w Płonce, w 1375 roku. Późniejsze świątynie powstały w Łomży - 1410 oraz w Jabłonce w 1493 roku. Należy dodać, że inne kościoły mające to wezwanie wybudowano dopiero w XVII i XVIII wieku; znalazły się później w północnej, litewskiej części diecezji sejneńskiej. Mogłoby to świadczyć o stopniowym przesuwaniu się z południa na północny wschód popularności omawianego wezwania i podobnego rozwoju kultu.

V. WEZWANIA ŚWIĘTYCH PAŃSKICH

Patrocinia świętych Pańskich stanowią najliczniejszą grupę: na 140 świątyń, 57 z nich posiadały wezwania świętych. Świadczy to o popularności tego typu wezwań. Na przestrzeni wieków oddawano cześć wielu świętym: w diecezji sejneńskiej istniały 25 różne wezwania świętych, którym dedykowano świątynie. Największą popularnością cieszyły się wezwania świętych biblijnych (11 patronów, 33 świątynie) oraz świętych polskich (3 patronów, 13 świątyń). Jako patronowie, przeważali mężczyźni (20 patrociniów), kobietom zaś dedykowano pojedyncze kościoły (wyjątek św. Anna - 7 kościołów).

²³ Fros, Sowa, *Twoje imię*, s. 416; Kumor, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej*, s. 484.

²⁴ Szymański, *Wezwania kościołów*, s. 108, 133-134.

Tab. 4 Wezwania Świętych Pańskich

L.p.	Wezwanie	Liczba
1	Jan Chrzciciel	9
2	Anna	7
3	Stanisław BM	6
4	Jakub Ap	5
5	Józef	4
6	Wojciech	4
7	Bartłomiej	2
8	Kazimierz	2
9	Ludwik	2
10	Mateusz	2
11	Aleksander	1
12	Antoni	1
13	Barbara	1
14	Fortunat	1
15	Grzegorz M	1
16	Izydor	1
17	Jerzy	1
18	Katarzyna	1
19	Maria Magdalena	1
20	Piotr	1
21	Piotr i Paweł	1
22	Szymon Juda	1
23	Teresa	1
24	Wawrzyniec	1
25	Wincenty i Anastazja	1
	Razem	58

Najczęściej na patronów wybierano następujących świętych biblijnych: Jana Chrzciciela, Anę, Jakuba Apostoła i Józefa. Święty Jan Chrzciciel patronował krajom misyjnym, jego wezwanie nadawano kościołom budowanym nad brzegami rzek lub w dawnych ośrodkach kultu pogańskiego. Patrocinium to, przeszczepiane przez mnichów bene-

dyktyńskich cieszyło się popularnością na Śląsku i w diecezji krakowskiej.²⁵ W badanej diecezji występowało ono najliczniej spośród wszystkich wezwań - 9 razy. Najwcześniejsza świątyni powstała w 1390 roku - w Wiźnie, następnie w Grabowie - 1423, Wysokiem Mazowieckiem - 1492).²⁶ Pozostałe kościoły pochodzą z późniejszych wieków, od XVI do XIX a zatem powstawały kilkaset lat po zaistnieniu pierwszych świątyń na terenach polskich, mających to patrocinium. I tutaj, podobnie jak w innych przypadkach, kult rozwijał się posuwając się z Mazowsza w kierunku Litwy.

Oddawanie czci św. Annie sięga swymi początkami starożytności chrześcijańskiej. Począwszy od VI wieku powstawały kościoły poświęcone tej patronce; na Zachodzie jej kult stał się popularny dzięki wyprawom krzyżowym. W Polsce, pierwsze świątynie wybudowano w XIV wieku, w Krakowie i Wrocławiu.²⁷ W diecezji sejneńskiej św. Anna patronowała 7 kościołom. Z pośród najstarszych świątyń należy wymienić Pietkowo (1522), Dąbrówka (1523), oraz Bargłów (1544). Jest rzeczą interesującą, że prawie wszystkie kościoły (oprócz jednego) powstały pomiędzy 1523 a 1617 rokiem a zatem na przestrzeni niecałego wieku. Świadczyłoby to o czasowej popularności patrocinium, tak często występującego w świątyniach wybudowanych na przestrzeni jednego stulecia.

Kolejną najliczniejszą grupę wezwań świętych stanowili święci polscy. Pierwszy z nich, Wojciech, biskup męczennik zaledwie kilkadziesiąt lat po śmierci został zaliczony przez Sylwestra II w poczet świętych w 999 roku. Pierwsze kościoły pod jego wezwaniem powstały już w X w. w Niemczech, Włoszech oraz w Polsce. Jego kult rozpowszechniali Otton III, Bolesław Chrobry, benedyktyni i cystersi. W 1436 roku św. Wojciech został ustanowiony patronem Polski.²⁸ Na terenie badanej diecezji patrocinium to zaistniało dość wcześnie: od 1242 roku kościół w Szczepankowie posiadał to wezwanie, w Porytem - 1388, w Puchałach - 1411. Należy podkreślić, że żadna ze świątyń, poświęconych św. Wojciechowi nie znalazła się na terenach litewskich. Mogłoby to wskazywać brak popularności kultu tegoż świętego na tym terenie.

²⁵ K u m o r , *Powstanie i rozwój sieci parafialnej*, s. 446-447.

²⁶ Według niektórych autorów w Wiźnie istniał kościół lub kaplica już w X wieku. Świątynia położona na brzegu Narwi mogła być centrum lokalnej ewangelizacji. Por. Załącznik do książki W. Czaplńskiego, *Zarys dziejów Polski do roku 1864*, Kraków 1985, s. 1-2.

²⁷ T y l u s , *Patrocinia kościołów*, s. 58.

²⁸ W. S c h e n k , *Kult świętych w Polsce. Zarys historyczny*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 13(1966), z. 4, s. 84-86.

Powstawanie kultu świętego Stanisława, biskupa i męczennika wiązało się z kanonizacją tegoż, zaistniała w roku 1253. Od tego okresu datuje się szybkie powstawanie kościołów dedykowanych świętemu, współpatronowi Królestwa Polskiego.²⁹ W badanej diecezji był patronem w 6 kościołach: w Dąbrowie Wielkiej (1423), Dobrzyjałowie (1425), Kobylinie (1448), Niedźwiadnej (1464). Pozostałe 3 kościoły wybudowano w następnych wiekach. Należy zauważyć, że podobnie, jak i w innych diecezjach polskich, najwięcej świątyń poświęconych temu patronowi również powstawało w tym samym okresie.³⁰

W naszym opracowaniu skupiliśmy się na analizie patrociniów kościołów diecezji sejneńskiej. Dla uproszczenia badań wzięliśmy pod uwagę jedynie pierwsze wezwanie. Pominęliśmy kolejne wezwania celowo: wiele z nich, według danych zmieniało się w czasie. Ponadto pominęliśmy dane dotyczące osoby fundatora: niewątpliwie mogłyby one bardziej naświetlić problem powstawania i fundacji nowych świątyń, lecz jest to temat do obszerniejszych opracowań. W trakcie pracy, autorowi nasunęło się kilka refleksji. Przede wszystkim nie zawsze jest możliwe ustalenie dokładnej daty powstania kościoła czy kaplicy: zachodzą niekiedy dość znaczne różnice w istniejących źródłach. Również zmiany patrociniów czy też występowanie współpatronów jest trudne do ustalenia. W trakcie kwerendy potwierdziła się wątpliwość dotycząca wykorzystania *Elenchusów* jako jedyne źródła do badań: w naszym przypadku owo źródło podawało datę wybudowania istniejącego, nie zaś pierwotnego kościoła. Te uwagi należałoby wziąć pod uwagę przy każdorazowym badaniu źródeł.

Kościoły i kaplice diecezji sejneńskiej (stan z 1874 roku)

źródła: ArŁm, Zespół parafialny, (= I) sygn., 151, 185, 245, 247, 452, 490, 524, 562, 565.

Zespół ogólny, (=II), sygn. 319.

Ecclesiae in Dioecesi Sejnenski s. Augustoviensi per Gubernia Decanatus et Districtus respectivi nominis collectae. W: *Ordo Divini Officii*, 69-100.

²⁹ Tamże, 89-91.

³⁰ T y l u s , *Patrocinia kościołów*, s. 59-60.

w spisie parafii podano: nazwę parafii, wezwanie, rok budowy pierwszej świątyni oraz źródło.

1. Adamowicze, Wniebowzięcie NMP, 1806, sygn. 319 II, k. 249.
2. Augustów, św. Bartłomiej, 1549, sygn. 319 II, k. 249.
3. Bakalarzewo, św. Jakub Apostoł, przed 1520, sygn. 319 II, k. 335.
4. Balwierzyszki, św. Piotr, 1596, sygn. 319 II, k. 257.
5. Bargłów, św. Anna, 1544, sygn. 319 II, k. 243.
6. Bartniki, św. Piotr i Paweł, 1640, sygn. 319 II, k. 284.
7. Berzniki, Wniebowzięcie NMP, 1447, sygn. 319 II, k. 308.
8. Białaszewo, św. Stanisław BM, 1533, sygn. 319 II, k. 341.
9. Błogosławieństwo, św. Katarzyna, 1670, sygn. 319 II, k. 287-288.
10. Burzyn, Trójca Święta, 1448, sygn. 319 II, k. 311.
11. Dauksze, św. Jerzy, 1774, sygn. 55 I, k. 25.
12. Dąbrowa Wlk., św. Stanisław BM, 1423, sygn. 319 II, k. 354.
13. Dąbrówka, św. Anna, 1523, sygn. 319 II, k. 353.
14. Dobrzyjałowo, św. Stanisław BM, 1425, sygn. 319 II, k. 321.
15. Drozdowo, św. Jakub Apostoł, 1435, sygn. 319 II, k. 295, 300.
16. Filipowo, Wniebowzięcie NMP, 1718, sygn. 319 II, k. 336.
17. Giełgudyszki, Krzyż Święty, 1583, sygn. 319 II, k. 287-288.
18. Giże, św. Antoni Padewski, 1774, sygn. 319 II, k. 282.
19. Godlewo, Trójca Święta, 1803, sygn. 319 II, k. 256.
20. Grabowo, św. Jan Chrzciciel, 1423, sygn. 319 II, k. 341.
21. Grajewo, Trójca Święta, 1479, sygn. 319 II, k. 342.
22. Grażyski, św. Michał Archanioł, 1600, sygn. 319 II, k. 283.
23. Gryszakubada filia Błogosławieństwo, Przemienienie Pańskie, 1796, sygn. 319 II, k. 288.
24. Gudale, Matka Boża z Góry Karmel, 1848, sygn. 319 II, k. 257.
25. Hoża Sylwanowce, Przemienienie Pańskie, 1494, sygn. 319 II, k. 248.
26. Iglówka, św. Kazimierz, 1781, sygn. 319 II, k. 258.
27. Iłgowo, Krzyż Święty, 1766, sygn. 319 II, k. 287.
28. Jabłonka, św. Michał Archanioł, 1493, sygn. 319 II, k. 354.
29. Jabłoń, św. Szymon i Juda, 1493, sygn. 151 I, k. 1.
30. Jaminy, św. Mateusz, 1755, sygn. 319 II, k. 246.
31. Janówka, Wniebowzięcie NMP, 1620, sygn. 319 II, k. 244.
32. Jedwabne, św. Jakub Większy, 1466, sygn. 319 II, k. 320.
33. Jeleniewo, Najświętsze Serce Jezusowe, 1772, sygn. 319 II, k. 337.
34. Kajmele filia Błogosławieństwo, św. Michał Archanioł, 1685, sygn. 319 II, k. 287-288.
35. Kaletnik, Duch Święty., 1790, sygn. 319 II, k. 337.
36. Kalwaria, Przemienienie Pańskie, 1705, sygn. 185 I, k. 2.
37. Kieturwłoki, Imię NMP, 1786, sygn. 319 II, k. 281.
38. Kobylin, św. Stanisław BM, 1448, sygn. 319 II, k. 355.
39. Kolno, św. Anna, 1614, sygn. 319 II, k. 319.

40. Kołaki, Wniebowzięcie NMP, 1834, sygn. 319 II, k. 292-293.
41. Kopciowo, Boża Opatrzność, 1724, sygn. 319 II, k. 308.
42. Krakopol, św. Józef, 1765, 217 I, sygn. 319 II, k. 308.
43. Krasna, św. Mateusz, 1760, sygn. 219 I, k. 2.
44. Krasnopol, Przemienienie Pańskie, 1781, sygn. 319 II, k. 308.
45. Krasnybór, Wniebowzięcie NMP, 1506, sygn. 319 II, k. 247.
46. Kuczyn, Najświętsze Imię Jezus, 1419, sygn. 319 II, k. 354.
47. Kulesze, św. Bartłomiej, 1493, sygn. 319 II, k. 355.
48. Lachowo, Zwiastowanie NMP, 1429, sygn. 319 II, k. 342.
49. Lejpuny, Wniebowzięcie NMP, 1819, sygn. 319 II, k. 308.
50. Lipniki, Najświętsze Serce Jezusa, 1841, sygn. 319 II, k. 318.
51. Lipsk, Święty Krzyż, 1582, sygn. 319 II, k. 247.
52. Liszkowo, Trójca Święta, 1629, sygn. 319 II, k. 281 .
53. Lubotyń, Nawiedzenie NMP, 1497, sygn. 319 II, k. 293-294 .
54. Lubowo, Trójca Święta, 1770, sygn. 245 I, k. 2.
55. Ludwinów, św. Ludwik, 1727, sygn. 247 I, k. 1-2.
56. Łankieliszki, Trójca Święta, 1844 , sygn. 319 II, k. 283.
57. Łomża, Trójca Święta, 1764, sygn. 319 II, k. 296.
58. Łomża, Matka Boża Bolesna, 1763, sygn. 319 II, k. 297-298 .
59. Łomża, św. Michał Archanioł, 1410, sygn. 319 II, k. 291-292.
60. Łoździeje, św. Anna, 1570, sygn. 319 II, k. 280.
61. Łuksze, św. Józef, 1749, sygn. 319 II, k. 287.
62. Mały Płock, Odnalezienie Krzyża, 1773, sygn. 319 II, k. 317.
63. Mariampol, św. Michał Archanioł, 1758, sygn. 319 II, k. 261.
64. Metele, Przemienienie Pańskie, 1619, sygn. 314 I, k. 280.
65. Miastkowo, Matka Boża Różańcowa, 1451, sygn. 319 II, k. 294-295.
66. Mirosław, Trójca Święta, 1760, sygn. 319 II, k. 280.
67. Niedźwiadna, św. Stanisław BM, 1464, sygn. 319 II, k. 343.
68. Nowogród, Narodzenie NMP, 1400, sygn. 319 II, k. 294-295.
69. Olita, św. Jan Chrzciciel, 1524, sygn. 346 I, k. 7, (wg *Elenchus*, s. 72 tytuł: św. Aniołów Stróżów)
70. Olwita, św. Anna, 1617, sygn. 319 II, k. 284.
71. Piątnica, Przemienienie Pańskie, 1407, sygn. 319 II, k. 295, 300.
72. Piekuty, św. Kazimierz, 1699, sygn. 319 II, k. 353.
73. Pietkowo, św. Anna, 1522, sygn. 319 II, k. 357.
74. Pilwiszki, Trójca Święta, przed 1709, sygn. 319 II, k. 258-259.
75. Płonka, św. Michał Archanioł, 1375, sygn. 319 II, k. 356.
76. Płutyszki, św. Józef, 1801, sygn. 319 II, k. 271.
77. Pojewoń, św. Jan Chrzciciel, 1586, sygn. 319 II, k. 283-284.
78. Pokojnie, Trójca Święta, 1794, sygn. 319 II, k. 256.
79. Poniemoń Fergüssi, Krzyż Święty, 1829, sygn. 319 II, k. 287.
80. Poniemoń-Frentzeli, Imię NMP, 1771, sygn. 319 II, k. 256.
81. Poryte, św. Wojciech BM, 1388, sygn. 319 II, k. 316.

82. Poświętne, Przemienienie Pańskie, 1722, sygn. 319 II, k. 357.
83. Preny, Objawienie Pańskie, 1609, sygn. 319 II, k. 256.
84. Przerośl, Narodzenie NMP, 1571, sygn. 319 II, k. 338.
85. Przytuły, Krzyż Święty, 1436, sygn. 319 II, k. 315.
86. Puchały, św. Wojciech BM, 1411, sygn. 319 II, k. 291-292.
87. Puńsk, Wniebowzięcie NMP, 1597, sygn. 319 II, k. 339.
88. Raczki, Trójca Święta, 1599, sygn. 319 II, k. 244.
89. Radziłów, św. Barbara, 1482, sygn. 319 II, k. 343.
90. Rajgród, Narodzenie NMP, 1519, sygn. 319 II, k. 354 .
91. Romany, Nawiedzenie NMP, 1420, sygn. 319 II, k. 312.
92. Rumbowicze, Trójca Święta, 1741, sygn. 452 I, k. 15.
93. Rutki, św. Jakub Apostoł, 1560, sygn. 319 II, k. 282-283.
94. Rydzewo filia Grajewa, św. Wojciech BM, 1809, sygn. 319 II, k. 344.
95. Sapieżyszki, św. Jan Chrzciciel, 1578, sygn. 319 II, k. 259-260.
96. Sejny, Nawiedzenie NMP, 1619, sygn. 319 II, k. 308.
97. Sereje, Matki Bożej z Góry Karmel, 1537, sygn. 319 II, k. 280.
98. Simno, Wniebowzięcie NMP, 1520,, sygn. 319 II, k. .
99. Skrawdzie, św. Wawrzyniec, 1788, sygn. 319 II, k. 360, 370.
100. Słowiki, św. Anna, 1754, sygn. 319 II, k. 287-288.
101. Słucz, Narodzenie NMP, 1444, sygn. 319 II, k. 345.
102. Smolany, św. Izydor rolnik, 1839, sygn. 490 I, k. 65.
103. Sokoły, Wniebowzięcie NMP, 1546, sygn. 319 II, k. 357.
104. Stawiski pofranciszkański., św. Fortunat, 1697, sygn. 319 II, k. 314.
105. Studzieniczna, Matka Boża z Góry Karmel, 1776, sygn. 319 II, k. 245.
106. Sudargi czyli Jansborg, św. Jan Chrzciciel, 1749, sygn. 319 II, k. 287.
107. Suwałki, św. Aleksander BM, 1710, sygn. 319 II, k. 340.
108. Syntowty, Wniebowzięcie NMP, 1685, sygn. 319 II, k. 282.
109. Szaki, św. Jan Chrzciciel, 1748, sygn. 319 II, k. 287-288.
110. Szczebra, św. Józef, 1787, sygn. 319 II, k. 245.
111. Szczepankowo, św. Wojciech BM, 1242, sygn. 319 II, k. 294-295.
112. Szczuczyn filia Wąsosza., Imię NMP, 1701, sygn. 319 II, k. 346.
113. Sztabin, św. Jakub, 1804, sygn. 319 II, k. 246.
114. Szumowo, Nawiedzenie NMP, 1808, sygn. 319 II, k. 293-294.
115. Szumskie filia Wilkowyszek, św. Magdalena, 1866, sygn. 319 II, k. 258-259.
116. Śniadowo, Wniebowzięcie NMP, 1405, sygn. 319 II, k. 293-294.
117. Święto-Jeziory, Narodzenie NMP, 1865, sygn. 319 II, k. 280.
118. Teolin, Wniebowzięcie NMP, 1789, sygn. 319 II, k. 248.
119. Turośl filia Kolna, św. Jan Chrzciciel, 1811, sygn. 319 II, k. 313.
120. Tykocin, Nawiedzenie NMP, 1479, sygn. 319 II, k. 351-352 .
121. Tykocin, Trójca Święta, 1434, sygn. 319 II, k. 356.
122. Udryja, św. Wincenty i Anastazja, 1623, sygn. 562 I, k. 14, (wg Elenchus, s. 73 tytuł św. Stanisław).
123. Urdomin, Wniebowzięcie NMP, 1592, sygn. 565 I, k. 17.

124. Waniewo, Wniebowzięcie NMP, 1511, sygn. 319 II, k. 356.
125. Wąsosz, Nawiedzenie NMP, 1605, sygn. 319 II, k. 346.
126. Wąsosz, Przemienienie Pańskie, 1430, sygn. 319 II, k. 345.
127. Wejwery, św. Ludwik, 1808, sygn. 319 II, k. 260, 270.
128. Wiejsieje, św. Jerzy męczennik, 1526, sygn. 319 II, k. 308.
129. Wierzbolów, św. Michał Archanioł, 1643, sygn. 319 II, k. .
130. Wigry, Niepokalane Poczęcie, 1667, sygn. 319 II, k. 341.
131. Wilkowyszki, Nawiedzenie NMP, 1620, sygn. 319 II, k. 282.
132. Wisztyniec, Trójca Święta, 1829, sygn. 319 II, k. 283-284.
133. Wizna, św. Jan Chrzciciel, 1300, sygn. 319 II, k. 295, 300.
134. Wiżajny, św. Teresa, 1571, sygn. 319 II, k. 342.
135. Władysławów, Krzyż Święty, 1644, sygn. 319 II, k. 289.
136. Wysokaruda, św. Stanisław BM, 1703, sygn. 319 II, k. 258-259.
137. Wysokie Mazowieckie, św. Jan Chrzciciel, 1492, sygn. 319 II, k. 358.
138. Wyszonki, Nawiedzenie NMP, 1464, sygn. 319 II, k. 353.
139. Zambrów, Trójca Święta, 1283, sygn. 319 II, k. 292-293.
140. Zawady, Narodzenie NMP, 1743, sygn. 319 II, k. 292-293.

I PATROCINI DELLE CHIESE E DELLE CAPPELLE DELLA DIOCESI DI SEJNY VERSO LA FINE DEL XIX SECOLO

RIASSUNTO

La questione dei patrocini delle chiese in Polonia è poco nota nell'ambito delle ricerche in Polonia. Nel nostro articolo abbiamo analizzato i titoli delle chiese, il loro numero e le date della costruzione. Come fonti abbiamo utilizzato sia Elenchi delle parrocchie, stampati nella diocesi sia le fonti scritte: le atti delle singole parrocchie. Per fare la nostra analisi abbiamo raggruppato vari patrocini nei gruppi come patrocini trinitari, mariani, degli angeli e dei santi. Confrontando i numeri nonché le date delle fondazioni, abbiamo tentato di analizzare lo sviluppo del culto divino e dei santi nel Nord-Est della Polonia nell'arco degli ultimi secoli. In effetti abbiamo notato nella maggioranza dei casi lo spostamento nel tempo dello sviluppo del culto divino e dei santi dal Sud al Nord quindi dalla parte abitata dalla popolazione polacca verso Nord della diocesi, abitata in maggioranza dalla popolazione lituana.